

УДК 37(097)(477)

Ольга Матрос

ГРОМАДСЬКА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ І. В. ЛУЧИЦЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПРОСВІТНИЦЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

І. В. Лучицький – багатогранна особистість, тому що крім педагогічної діяльності плідно працював громадським діячем у сфері розвитку освіти та культури в Києві та інших містах України. Неодноразово надавав благодійні внески на розвиток цієї справи, тому це і стало причиною дослідження даної теми.

Деякі аспекти громадської діяльності І. В. Лучицького частково розглядалися в статтях його сучасників Є. В. Тарле, О. Л. Грушевського, а також окремі напрямки культурно-освітньої діяльності описують сучасні дослідники, зокрема у монографії Л. Д. Березівської, Н. А. Логунової та у статті О. Новікової. Але ґрунтовного та цілісного аналізу культурно-освітньої та громадської діяльності І. В. Лучицького немає.

Мета статті – охарактеризувати громадську та культурно-освітню діяльність І. В. Лучицького у контексті просвітницького руху на Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Ще у 1857 році був створений «Статут про громадське призріння», що регулював діяльність добродійних товариств, які створювалися приватними особами, а Київський учбовий округ, утворений у 1832 році, став регіоном, де розвивалася система добродійної підтримки сфери освіти на всіх її рівнях – від початкових шкіл до університетів [5, с. 286].

Добродійне товариство могло складатися з необмеженого числа учасників, які вносили певні кошти або ж допомагали товариству своєю діяльністю. Всі члени товариства поділялися на почесних, які надавали значні пожертви або послуги товариству, співрецензентів – осіб, які щорічно вносили мінімальні для членства кошти, та дійсних, які безпосередньо відповідали за ведення певних напрямків діяльності товариства [5, с. 25].

Одну із соціальних груп, яка виявляла найбільшу добродійність у сфері освіти, складали педагогічні працівники, учні, студенти. Добродійність у сфері освіти ХІХ – на початку ХХ століття була спрямована на усунення причин соціальної незахищеності дітей та молоді та дедалі більше орієнтувалася не на щоденні потреби соціально незахищених груп дітей та молоді (одяг, взуття, книги, харчування), а на перспективні соціалізаційні цілі (стипендіальна підтримка; створення спеціальних навчальних закладів для дітей з особливими потребами) [5, с. 48–49].

Серед видатних педагогів, громадських діячів, які займалися

доброчинністю, варто віднести І. В. Лучицького, який читав публічні лекції, рецензував гімнастичні програми, активно сприяв благодійним організаціям Києва та інших міст – щодо допомоги незаможним студентам, сприяння єврейським учням, дітям робітників, сиротам, товариству облаштування жител і поліпшення побуту робітничого класу в Києві й інших містах, підтримував рух жінок за право здобути вищу освіту (в їхньому клопотанні стоїть і підпис Лариси Косач – матері Лесі Українки). Також, І. В. Лучицький став одним із організаторів товариства письменності в Києві для освіти малозабезпеченого населення. Його членами були: брати Терещенки, князь Трубецькой, професор Піскорський із дружиною, Марія Требинська та інші. Коли Росію охопив голод, І. В. Лучицький і В. П. Науменко, за безоплатної участі вітчизняних і закордонних діячів, видали «Киевский сборник в пользу пострадавших от неурожая» (1892 р.), кошти від продажу якого віддали голодуючим [2].

І. В. Лучицький був членом багатьох товариств по допомозі нужденним літераторам і вченим, уродженцям Південної Росії, колишнім вихованцям Колегії Павла Галагана, вільного економічного товариства та надавав постійні членські внески.

Зокрема, 23 грудня 1884 р. І. В. Лучицького було обрано членом Товариства допомоги нужденним літераторам і вченим, про що його повідомили листом, в якому надіслали і статут товариства [7, арк. 1].

У 1898 р. надійшов лист до І. В. Лучицького від товариства імені Т. Г. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Південної Росії, які навчалися у вищих навчальних закладах. Товариство у листі вказувало: «До останнього часу управління надавало допомогу внесків за право слухання лекцій, рідше – видачею коштів на навчальні посібники, і ще рідше на життя молоді, тобто на їжу та квартиру. Молодь, яка навчається, сильно потребує недорогих квартир і дешевих їдалень. Керівництво вирішило побудувати тимчасовий інтернат з їдальнею, особливо для жінок, які навчаються в Медичному інституті, але для цього необхідні більші кошти ніж ті, що є на даний момент» [7, арк. 2].

І. В. Лучицькому надіслали один екземпляр статуту Товариства і прохання допомоги у досягненні поставленої мети. Вказавши, що допомога може бути як від закладів, так і від окремих осіб – одноразова або щорічна у формі членських внесків.

Довгий час І. В. Лучицький був членом Київського Товариства Грамотності, про що вказано у звіті даного товариства за 1896 рік. Так, є згадка, що саме у цьому році членом ради Товариства був І. В. Лучицький. Основними питаннями, якими займалися члени ради, були:

- 1) Розгляд і вирішення питання про видання народної газети;
- 2) Питання про заснування збору коштів при Товаристві Грамотності;
- 3) Питання про заснування книжкових складів в м. Києві, в

м. Обухові, м. Смілі Київської губернії;

4) Про заснування бібліотеки-читальні в м. Києві;

5) Про доповнення статуту статтею, яка б давала можливість Товариству купувати нерухому власність та інші питання.

З 1 січня 1896 року по 1 січня 1897 року відбулося 9 засідань Ради Товариства, І. В. Лучицький був присутній лише на 6 засіданнях. Київським Товариством Грамотності була створена народна безкоштовна бібліотека-читальня з метою надати всім без винятку жителям міста Києва можливість користуватися книгами і періодичними виданнями на дому і в приміщенні бібліотеки. Саме на заснування бібліотеки-читальні Київським Товариством було виділено 200 руб., з них 40 руб. надав І. В. Лучицький від прочитаної лекції. Також Товариство займалося відправкою бібліотек у народні школи різних губерній. Було відправлено й І. В. Лучицькому в Золотонішський повіт Полтавської губернії [3, арк. 7, 9, 12].

У наступні роки І. В. Лучицький теж був членом Товариства і брав активну участь у її діяльності.

Зокрема, у 1900 р. приходять повідомлення від Київського Товариства Грамотності – «Необхідність в закладах, які б давали можливість народу провести вільний від роботи час з користю або отримати задоволення, давно вже визнано передовою частиною «руського» суспільства. Прагнучи задовольнити цю потребу, громадські та приватні заклади, окремі особи спільними зусиллями стали засновувати так звані «Народні дома», в яких сконцентровувалися б різні просвітницькі заклади для народу – класи для дорослих, недільні школи, безкоштовна бібліотека, народні музеї, читання з туманними картинами, народний театр.

Невідкладна необхідність установи «Народного дому» в м. Києві, це великий центр з багаточисленним робочим і ремісничим населенням, які не мають можливості скористатися своїм вільним від роботи часом, не підлягає ніякому сумніву. Існуюча Народна Аудиторія, одна на весь Київ, з обмеженою сферою своєї діяльності, при невеликому приміщенні на 400 осіб, не може задовольнити на вказані вище потреби. Тому в Раді київського Товариства Грамотності виникла думка, схвалена Загальними Зборами, взяти на себе ініціативу в побудові народного дому в Києві. Була виділена ділянка землі на Троїцькій площі по фронту Великої Васильківської вулиці. Тепер для подальшого втілення думки Товариства Грамотності необхідні кошти» [8, арк. 1].

Також, до цього повідомлення додавався список осіб, в яких приймається пожертвування на побудову народного дому в м. Києві, де був і зазначений Іван Васильович Лучицький із вказаною адресою (вул. Левашевська, № 14).

У січні 1902 року, на адресу І. В. Лучицького прийшов лист і від Київського Благодійного Товариства, заснованого для надання допомоги найбільшому населенню м. Києва і частково Південно-західному Краю, і

яке знаходиться під царським керівництвом, приєднане до установ імператриці Марії, яка утримує пансіонат для 36 бідних дівчат дворянського титулу; жіночу рукодільну школу на 70 осіб; чоловічу ремісничу школу на 60 осіб; будинок бідних для пристарілих різного прошарку населення; будинок бідних для пристарілих привілейованого стану; дешеві квартири для недостатніх жінок, які отримують скромні пенсії; три недорогих їдалень, які за невелику плату видають обід; хлібопекарню; церкву для виконання всіх християнських обрядів малозабезпечених людей; бібліотеку; амбулаторію і лікарню для надання безкоштовної лікарської допомоги. Незалежно від цього Товариство надає одночасну і частково постійну грошову допомогу зовсім бідним у нещасних випадках: на харчування, лікування, одяг, на поховання та в інших випадках. Така велика область допомоги бідним вимагала великих затрат з боку Товариства, тому воно намагалося залучити якомога більше осіб в свої члени, зокрема й Івана Васильовича. «Будучи повністю впевненим, що Ви, співчуваєте благодійній меті Товариства, побажаєте вступити в члени Товариства і тим же принесете велику допомогу. У випадку вступу в члени Товариства заповніть заяву, яка додається на звороті листа»: – писало в листі Товариство до І. В. Лучицького [8, арк. 3–4].

Сучасна дослідниця Л. Д. Березовська зазначає: «З 1843 р. у Києві діяла російська урядова Археографічна Комісія. Уряд дав їй завдання доводити науковим способом, що Правобережна Україна – «русский край». Але ця організація опинилася в українських руках і стала, по суті, українською установою, а особливо вона почала розвиватися з 60-х років, коли її секретарем став В. Антонович. У цій же Комісії працював і І. В. Лучицький [1, с. 33, 40].

Крім Археографічної комісії, І. В. Лучицький брав участь у Археологічному з'їзді, що скликався Імператорським Московським археологічним товариством у Російській імперії з 1869 по 1911 рік. Ці з'їзди проводилися один раз на три роки. Вони відбувалися в різних регіонах і містах держави. На з'їздах, крім археології, значна увага приділялася питанням історії, етнографії та краєзнавства, проблемам спеціальних історичних дисциплін, мовознавства, мистецтва та іншим. Так, на III Археологічному з'їзді, що відбувся у серпні 1874 році в Київському університеті св. Володимира, І. В. Лучицький виступив із доповіддю «О малорусской демонологии». Кожний з'їзд відіграв свою позитивну роль в активізації археологічних досліджень, переосмисленні завдань історичної науки, становленні пам'яткознавства [2, с. 24–29].

Із наукових праць Л. Д. Березівської дізнаємося, що І. В. Лужицький, як викладач Київського університету св. Володимира, брав активну участь у діяльності Київського товариства сприяння початковій освіті, що виникло у 1882 р. як Комісія народних читань. Комісія народних читань тривалий час працювала без свого статуту. Тільки в липні 1901 р.

Міністерство внутрішніх справ дало згоду на затвердження статуту, згідно з яким комісія дістала назву «Київське товариство сприяння початковій освіті». Товариство ставило за мету сприяти початковій освіті в Києві та на його околицях. Для цього члени організації мали влаштувати народні читання, народні читальні й бібліотеки, склади книг для народного читання. На кошти товариства і пожертвування було збудовано Народну аудиторію [1, с. 117].

І тому, 28 березня 1907 року прийшов лист від Київського Товариства сприяння початковій освіті (від Народної Аудиторії). В листі зазначалося, що 12 грудня 1906 року помер голова Київського Товариства сприяння початковій освіті професор Михайло Іванович Коновалов, видатний вчений і громадський діяч, тому товариство на зборах вирішило увіковічити пам'ять професора, створивши стипендію імені М. І. Коновалова. В листі зазначали так: «Приймаючи на себе ініціативу в створенні стипендії імені М. І. Коновалова, Київське Товариство сприяння початковій освіті вважає себе не в змозі, і не в праві обмеженням звернень до невеликого кола своїх членів. Воно впевнене, що на допомогу відгукнуться й інші шанувальники Михайла Івановича.

Вважаю своїм обов'язком поставити Вас у відомість вказаної пропозиції Товариства і дозволяю собі виразити надію на Ваше співчуття і сприяння увіковічити пам'ять М. І. Коновалова.

Пожертвування направляти за адресою: м. Київ. Народна Аудиторія (Бульварно-Кудрявська, 26), Скарбнику Київського Товариства сприяння початковій освіті професору Василю Петровичу Іжевському» [8, арк. 5–6].

А 21 травня 1909 року прийшов лист до І. В. Лучицького з повідомленням про те, що він вважається членом Київського Товариства сприяння початковій освіті і може приступати до розширення Народної Аудиторії в м. Києві.

9 лютого 1912 року до І. В. Лучицького надійшов лист від Товариства колишніх вихованців Колегії Павла Галагана, в якому зазначалося, що після смерті їхнього головного члена Товариства – Павла Гнатовича Житецького, 5 березня 1911 року, Товариство вирішило побудувати пам'ятник на його могилі з участі його сім'ї, видати збірник, присвячений його пам'яті і виготовити хороший портрет для піднесення Колегії Павла Галагана. На вирішення всіх цих планів Товариство Колегії збирає кошти. Мав видатися збірник, який складався з двох частин: першу частину пропонували присвятити біографії Павла Гнатовича, спомини про нього, листи, а в другій частині пропонувалося помістити статті його учнів і шанувальників. Тому в листі говорилося: «Правління товариства звертається до всіх людей, які володіють відповідною інформацією або бажаним дати для збірника свої статті, з проханням повідомити про це за адресою Я. М. Колумбовського (вулиця Троїцька 11, квартира 19)» [7, арк. 5].

Надійшов лист і від секретаря Вільного економічного товариства

м. Петрограда дійсному члену Вільного Економічного Товариства І. В. Лучицькому від 24 січня 1918 року, в якому говорилося: «У зв'язку з ростом цін, витрати Товариства на задоволення потреб, особливо на сплату платні працюючим в товаристві і на опалення значно виросли, перевищивши заплановані витрати. В той же час, постачання членських внесків майже припинилося. Рада винесла рішення, звернутися до всіх членів Товариства з проханням виплатити заборгованість по внесках. Повідомляючи Вас, що за Вами рахується борг за 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917 роки, всього 60 рублів, дану суму просимо внести в канцелярію товариства» [7, арк. 7–8].

Допомогу у І. В. Лучицького просили не лише благодійні товариства нужденним літераторам і вчених, уродженцям Південної Росії, колишнім вихованцям Колегії Павла Галагана, вільного економічного товариства, а й навчальні заклади.

Так, 16 грудня 1908 року прийшов лист до І. В. Лучицького, як до члена Державної думи, професора від Подрайського Віктора Онисимовича з проханням порушити клопотання по матеріальній допомозі Казенному двохкласному єврейському училищу в м. Ржищеві. Прохання мало такий зміст: «Не могли б Ви поклопотатися в Міністерство Народної Просвіти про надання щорічної допомоги Ржищевському училищу із так званих сум «свічного збору», який збирався у євреїв і тих, що знаходилися у відомі Міністерства Народної Просвіти, спеціально для допомоги даного роду училищ. Жителі містечка Ржищева подали прохання в Міністерство Народної Просвіти про надання допомоги двохкласному училищу із суми свічного збору, за чутками – про це клопоче і київський навчальний округ. Два тижні тому ми про це телеграфували в Міністерство Народної Просвіти, прохаючи повідомити, яка резолюція поставлена на наше прохання, а відповіді немає і училище продовжує бути закритим. Чи не вдасться Вам, шановний Іван Васильович, поклопотатися в Міністерство Народної Просвіти і прискорити справу. Жителі м. Ржищева впевнені, що Ви приймете участь в цій справі» [9, арк. 1–2].

29 вересня 1908 року на ім'я І. В. Лучицького прийшов лист із запрошенням для участі в засіданні Комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку, яке мало відбутися в приміщенні Міської Управи 6 жовтня 1908 року [10, арк. 1–2].

Працюючи гласним у міській думі, І. В. Лучицький запропонував думі побудувати Міську бібліотеку, в яку Іван Васильович пожертвував свою власну, величезну бібліотеку. З кінця 90-х рр. і на початку 1900-х І. В. Лучицький приймав участь в організації публічних лекцій в Києві, а в 1902 р. йому вдалося домогтися дозволу на відкриття в Києві Вищих Жіночих Курсів, дозвіл був даний Г. Е. Зенгером, з яким у І. В. Лучицького були давно дружні відносини [6, с. 59].

І. В. Лучицький крім благодійних, культурних та освітніх питань,

займався і вирішенням господарських справ. Так, він неодноразово звертався до начальника Головного управління у справах місцевого господарства з проханням перейменувати село Россава Київської губернії в містечко, а селище Сінельнікове в безповітове місто з певною формою самоуправління. Але, на жаль, у 1908 році це прохання І. В. Лучицького було відкладене у зв'язку з не існуванням законів по цій справі [11, арк. 1].

Таким чином, ми бачимо, що І. В. Лучицький багато сприяв у побудові народного дому, розширенні Народної Аудиторії в Києві, увіковічені видатних діячів. Багато працював і в якості гласного міської думи. Це людина, яка, не покладаючи рук, до кінця своїх днів працювала на благо своєї країни та дбала про її добробут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / Л. Д. Березівська. – Київ : видавництво «Молодь», 1999. – 191 с.
2. Новикова О. Втрачений світ / О. Новікова // Дзеркало тижня. – 2005. – № 30. – 38 с.
3. Отчет о деятельности Киевского Общества грамотности за 1897 год. – Київ, 1898. – 48 с.
4. Смолій В. А. Микола Костомаров. Віхи життя і творчості: енциклопедичний довідник / Смолій В. А., Пінчук Ю. А., Ясь О. В. – Київ : Вища школа, 2005. – 543 с.
5. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ : [монографія] / Наталія Андріївна Сейко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.
6. Тарле Е. В. И. В. Лучицкий. К пятидесятилетию его научно-литературной деятельности 1863–1913 / Е. В. Тарле // Голос минувшего. – 1914. – № 1. – С. 42–61.
7. ІР НБУВ. – Ф. 66, спр. 322, 8 арк.
8. ІР НБУВ. – Ф. 66, спр. 319, 6 арк.
9. ІР НБУВ. – Ф. 66, спр. 476, 2 арк.
10. ІР НБУВ. – Ф. 66, спр. 242, 2 арк.
11. ІР НБУВ. – Ф. 66, спр. 415, 1 арк.